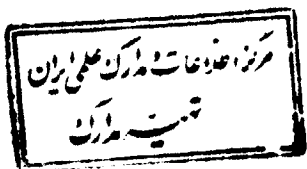

۲۴۶۷

۱۳۵۰ / ۹ / ۲۰

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد
011579

نقد و بررسی شرح‌های فارسی چاپی گلستان سعدی در ایران

خدیجه حاجیان

استاد راهنما:

آقای دکتر غلامحسین غلامحسین زاده

استاد مشاور:

آقای دکتر تقی پور نامداریان

شهریور ۱۳۷۹

۳۴۴۷۳

تأییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

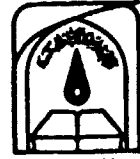
اعضاء هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم / آقای

تحت عنوان

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کند.

اعضاء هیئت داوران	نام	
۱- استاد راهنما	دکتر غلامحسین غلامحسین زاده	استادیار
۲- استاد مشاور	دکتر تقی پور نامداریان	استاد
۳- استاد ناظر	دکتر حسینعلی قبادی	استادیار
۴- استاد ناظر	دکتر ابوالقاسم رادفر	استادیار

۵- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی

بسمه تعالی

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱ در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲ در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:
کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد / رساله دکتری نگارنده در رشته زبان و ادبیات فارسی است که در سال ۱۳۷۹ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی سرکار خانم / جناب آقای دکتر غلامحسین زارهر، مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر توح پورنازاد و مشاوره سرکار خانم / جناب آقای دکتر ... از آن دفاع شده است.

ماده ۳ به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر سوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴ در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵ دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶ اینجناب حزیکه حاجیان دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: حزیکه حاجیان

تاریخ و امضا: ۱۳۷۹، ۱۲، ۱۰

به یاد امام زمانم مهدی فاطمه که مشتاقانه چشم به راه ظهورش نشسته‌ام

و با یاد همه شهدای اسلام و امام شهیدان به ویژه همسر شهیدم

محمد مهدی

این مختصر اگر قابل تقدیم باشد نثار تمام کسانی که در دلشان حُبّ

محمد است و آل محمد (ص)

سپاسگزارى

باسپاس و تشكر از استادانم آقاى دكتر غلامحسين غلامحسين زاده
و آقاى دكتر تقى پور نامداریان كه در فراهم آوردن این تحقیق
مشوق و یاور شاگرد خود بوده اند.

با سپاس قلبی از پدر و مادرم كه در تمام سختیها، امیددهنده و
یاری كننده فرزند خود بوده اند. و با سپاس از فرزندانم
محمدحسین و فاطمه كه با تحمل مشكلات مادر خود را در راه كسب
علم و دانش تنها نگذاشته اند.

و با تشكر از برادران و خواهران بزرگوارم كه همیشه مایه
شادی و سرورم بوده اند.

پژوه

گلستان سعدی در میان متون قدیمی ادبیات فارسی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. این کتاب از دیرباز چه در ایران و چه در خارج از کشور مورد توجه بسیار قرار گرفته است و تاکنون شرح‌های گوناگونی در شبه قاره هند، امپراطوری عثمانی و ایران بر آن نوشته شده است.

گلستان به زبان‌های گوناگون ترجمه شده است. همچنین بسیاری از محققان و ناقدان آن را تصحیح و یا بر آن حاشیه نوشته‌اند.

شرح‌های گلستان را می‌توان به دو دسته شرح‌های کامل و شرح‌های مختصر یا توضیح لغات مشکل تقسیم‌بندی کرد.

در این تحقیق برای اولین بار به نقد و بررسی شرح‌های کاملی که «بر گلستان سعدی» در ایران نوشته شده و به چاپ رسیده‌اند به ترتیب تاریخ تحریر آن‌ها، پرداخته شده است. همچنین با توجه به کثرت شرح‌های نوشته شده بر گلستان در شبه قاره هند و آسیای صغیر (ترکیه) نمونه‌ای از شرح‌های شبه قاره و آسیای صغیر که به زبان فارسی نوشته شده و به چاپ رسیده‌اند نیز نقد و بررسی شده‌اند.

با توجه به این تحقیق می‌توان چگونگی روش شرح‌نویسی شارحان، دریافت میزان پرداختن به هر کدام از موضوعات لغوی، دستور زبانی و یا تحلیلی در یک، یک شرح‌ها، شناخت شرح جامع و کامل و همچنین زمینه‌ایی برای نوشتن یک شرح جدید که عاری از نقص‌های رایج در شرح‌های موجود می‌باشد، دریافت.

کلمات کلیدی: نقد و بررسی - شرح‌های چاپی و فارسی - گلستان سعدی

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول - کلیات	
۱-۱ نام	۲
۲-۱ تولد	۳
۳-۱ وجه تخلص	۳
۴-۱ مسافرت‌ها	۴
۵-۱ درگذشت	۴
۶-۱ آثار	۵
۷-۱ گلستان	۵
۸-۱ سبک گلستان و ارزش ادبی آن	۶
۹-۱ جایگاه گلستان در زبان و ادب فارسی	۷
۱۰-۱ و اما جایگاه گلستان در زبان و ادب فارسی	۹
۱۱-۱ تقلید از گلستان	۱۱
۱۲-۱ نظایر گلستان در ادبیات عثمانی	۱۳
۱۳-۱ ترجمه‌های گلستان	۱۴
۱۴-۱ «شرح نویسی و شرح‌های گلستان»	۱۸
۱۵-۱ معرفی شرح‌های فارسی و چاپی برگزیده	۱۹
۱-۱۵-۱ خیابان گلستان، از سراج‌الدین علی خان آرزو شاه جهان آبادی	۱۹
۲-۱۵-۱ «شرح گلستان» از محمد افندی سودی بسنوی	۱۹
۳-۱۵-۱ «شرح گلستان» از دکتر خلیل خطیب رهبر	۲۰
۴-۱۵-۱ «شرح گلستان» از دکتر محمد خزائلی	۲۰
۵-۱۵-۱ «گلستان»، تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی	۲۰
گزیده‌های گلستان	۲۰

۲۱	۱- «دامنی از گل» از دکتر غلامحسین یوسفی.....
۲۱	۲- «گزیده گلستان سعدی»، مقدمه و شرح از دکتر حسن انوری.....
۲۱	۱-۱۶ خلاصه فصل اول.....
فصل دوم - معرفی شرح‌های برگزیده	
۲۳
۲۴	۲-۱ معیار برگزیدن شرح‌ها.....
۲۵	۱-۲-۱- خیابان گلستان.....
۲۶	۲-۲-۲- نگاهی به زندگی شارح.....
۲۷	۳-۲-۲- تألیفات خان آرزو.....
۲۸	۴-۲-۲- مروری کوتاه بر مقدمه مصحح.....
۲۹	۵-۲-۲- هدف شارح.....
۳۰	۱-۳-۲- شرح سودی.....
۳۰	۲-۳-۲- مطالب کتاب.....
۳۱	۳-۳-۲- نگاهی به زندگی‌نامه شارح.....
۳۱	۴-۳-۲- آثار سودی.....
۳۲	مروری کوتاه بر مقدمه‌های کتاب.....
۳۳	۵-۳-۲- هدف شارح.....
۳۴	۶-۳-۲- «نسخه اساس».....
۳۴	۱-۴-۲- «شرح گلستان» خطیب رهبر.....
۳۵	مطالب کتاب.....
۳۵	۲-۴-۲- «نگاهی به تألیفات شارح».....
۳۶	۳-۴-۲- مروری کوتاه بر مقدمه کتاب.....
۳۶	۴-۴-۲- هدف شارح.....

۳۷	۲-۴-۵- نسخه اساس.....
۳۷	۲-۵-۱- «شرح گلستان خزانلی»
۳۷	۲-۵-۲- مطالب کتاب
۳۹	۲-۵-۳- نگاهی به شرح حال دکتر خزانلی
۴۰	۲-۵-۴- آثار و تألیفات دکتر خزانلی
۴۰	۲-۵-۵- مروری بر مقدمه کتاب
۴۲	۲-۵-۶- هدف شارح
۴۳	۲-۵-۷- نسخه اساس.....
۴۴	۲-۶-۱- گلستان تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی.....
۴۴	مطالب کتاب
۴۴	۲-۶-۲- نگاهی به زندگی نامه دکتر غلامحسین یوسفی
۴۵	۲-۶-۳- آثار و تألیفات دکتر یوسفی
۴۶	۲-۶-۴- مروری بر مقدمه کتاب.....
۴۸	۲-۶-۵- هدف مصحح
۴۹	۲-۶-۶- نسخه اساس.....
۵۰	۲-۷- خلاصه فصل دوم
۵۱	فصل سوم - نقد و بررسی شرح‌های گلستان
۵۲	۲-۱- «نقد و بررسی خیابان گلستان».....
۵۲	۲-۲- روش شرح.....
۵۳	۲-۳- ویژگی‌های شرح.....
۵۳	۳-۱- بیشتر بر روی شرح و توضیح لغت‌ها و معنی آن‌ها تکیه شده است.....
۵۳	۳-۲- نقد نظر دیگر شارحان و ناقدان گلستان

- ۳-۳-۳- بررسی و تطبیق سایر نسخه‌های گلستان و ترجیح نسخه‌ای
 که به نظر..... ۵۵
- ۳-۳-۴- آوردن بیت‌های شاهد از شاعران فارسی زبان برای تایید مطالب شرح .. ۵۷
- ۳-۳-۵- اشاره به بعضی نکات دستور زبانی ۵۷
- ۳-۳-۶- رجوع به آراء و نظر فرهنگ نویسان فارسی و عربی برای شرح
 و توضیح..... ۵۸
- ۳-۳-۴- مواردی در شرح وجود دارد که به نظر می‌رسد دارای اشکال است..... ۵۸
- ۳-۴-۱- دادن اطلاعات غلط و بی‌اساس و یا معانی دور از ذهن ۵۸
- ۳-۴-۲- عدم صحت قرائت متن و در نتیجه به اشتباه افتادن در معنی..... ۵۹
- ۳-۴-۳- ذکر بیت‌های شاهد فارسی بدون یادکرد منابع آنها..... ۵۹
- ۳-۴-۴- تفاوت فاحش نسخه گلستان شرح با نسخه‌های گلستان چاپ ایران ۵۹
- ۳-۵- نقد و بررسی «شرح گلستان» سودی ۶۰
- ۳-۶- فواید و ویژگی‌های شرح ۶۰
- ۳-۷- روش شرح: ۶۴
- ۳-۷-۱- نکته‌های دستوری شرح که به نظر قابل تأمل می‌رسند: ۶۴
- ۳-۷-۲- معانی لغات و ابیات و عبارات که در شرح سودی دارای اشکال و یا
 قابل تأمل است. ۷۹
- ۳-۷-۳- اطلاعات بی‌بنیاد، چه از نظر علمی و چه از نظر تاریخی و..... ۸۶
- ۳-۷-۴- حروف..... ۸۸
- ۳-۷-۵- آوردن نکات دستوری در شرح که در دستور زبان فارسی معمول نیست. ۸۹
- ۳-۷-۵- چند ویژگی دیگر شرح سودی ۹۳
- ۳-۷-۶- «نقدهایی از سودی که خود قابل تأمل است»..... ۹۴
- ۳-۸- نقد و بررسی «گلستان» با معنی واژه‌ها و شرح بیت‌های دشوار و ۹۷

- ۳-۸-۱-ویژگی‌های شرح..... ۹۸
- ۳-۸-۱-۱-توضیح و شرح کامل واژه‌ها و بیت‌ها و عبارت‌هایی که به نظر قابل
شرح..... ۹۸
- ۳-۸-۱-۲-بیان نکته‌های دستوری متن گلستان و گاه بیان موارد نادر
دستوری آن..... ۹۸
- ۳-۸-۱-۳-ترجمة همه آیه‌ها، احادث، عبارت‌ها و بیت‌های عربی که در
گلستان آمده..... ۱۰۰
- ۳-۸-۱-۴-یادکرد تلمیحات و اشارات..... ۱۰۰
- ۳-۸-۱-۵-تهیه و تنظیم فهرست‌های مختلف آخر کتاب که بر ارزش
کاربردی کتاب..... ۱۰۱
- ۳-۹-۱-۹-نقد و بررسی «شرح گلستان» دکتر محمد خزائلی..... ۱۰۴
- ۳-۹-۱-۱-ویژگی‌های شرح..... ۱۰۸
- ۳-۹-۱-۱-یادکرد مضامین مشابه از دیگر منابع..... ۱۰۸
- ۳-۹-۱-۲-اشاره و بحث‌های متعدد درباره ریشه لغات و یا واژه‌های همانند
و سیر..... ۱۱۴
- ۳-۹-۱-۳-یادکرد متعدد قاعده‌های دستور زبان فارسی و عربی..... ۱۱۶
- ۳-۹-۱-۴-آوردن وزن تمام بیت‌های فارسی و عربی گلستان..... ۱۱۷
- ۳-۹-۱-۵-یادکرد انواع صنایع بدیعی و ادبی که در طول گلستان به کار
رفته است..... ۱۱۷
- ۳-۹-۱-۶-توضیح و یادآوری بعضی از موارد اختلاف در دیگر نسخه‌ها..... ۱۱۹
- ۳-۹-۱-۷-اعراب گذاری کامل جمله‌ها کامل جمله‌ها و بیت‌های عربی و آیه‌ها
و احادیث و بیت‌های شاهد..... ۱۲۱
- ۳-۹-۱-۸-توضیح لغات و واژه‌های عرفانی و صوفیانه گلستان..... ۱۲۱

- ۹-۱-۹-۳- فهرست‌های گوناگون آخر کتاب که بر ارزش پژوهشی و کاربردی
کتاب ۱۲۲
- ۲-۹-۳- مواردی در شرح که به نظر قابل بحث و تأمل می‌رسند ۱۲۳
- ۱-۲-۹-۳- در طول شرح با وجود این که شارح واژه‌ها و بیت‌های متعددی را شرح
و معنی ۱۲۳
- ۲-۲-۹-۳- درباره رسم‌الخط بعضی از کلمات نیز ایشان نظراتی داده‌اند که قابل
بررسی و تأمل به نظر می‌رسند. ۱۲۳
- ۳-۲-۹-۳- در زمینه نکات دستوری که در طول شرح آورده شده نیز گاهی به موارد
قابل بحث برخورد می‌کنیم. ۱۲۴
- ۴-۲-۹-۳- در پاره‌ای از موارد ضبط کلمات در این نسخه، با تمام نسخه‌ها متفاوت
است. ۱۲۵
- ۵-۲-۹-۳- گاهی نیز درباره معنی کلمات جای بحث است. ۱۲۵
- ۶-۲-۹-۳- توضیح گسترده و طولانی و گاه بی‌ارتباط درباره بعضی از
لغت‌ها ۱۲۶
- ۷-۲-۹-۳- نشانی نقل قول‌ها و ابیات شاهد در بیشتر موارد مشخص نشده
است. ۱۲۶
- ۸-۲-۹-۳- قواعد دستور زبانی کتاب به خصوص قاعده‌هایی که به بیان
دستور ۱۲۶
- ۱۰-۳- نقد و بررسی «گلستان» تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی ارزیابی
کلی کتاب ۱۲۸
- ۱-۱۰-۳- ویژگی‌های شرح ۱۳۱
- ۱-۱-۱۰-۳- شرح و تفصیل و یا بحث تطبیقی درباره پاره‌ای از عبارات، اصطلاحات
و ابیات جنجاتی و یا بحث برانگیز گلستان ۱۳۲

- ۳-۱-۱۰-۲- ذکر سابقه مضامین، یا مضمون مشترک و دیگر منابع چه فارسی
 و چه..... ۱۳۹
- ۳-۱-۱۰-۳- اشاره به مآخذ برخی از قصه‌ها و تمثیل‌های گلستان در متون
 قبلی..... ۱۴۳
- ۳-۱-۱۰-۴- توضیح یک واژه و یا یک اصطلاح با توجه به منابع مختلف و یا نظر
 دیگر شارحان و مترجمان گلستان ۱۵۰
- ۳-۱-۱۰-۵- ضبط تلفظ صحیح کلمات (مُعَرَّب نوشتن) همراه با ذکر معانی آن‌ها
 به گونه‌ای «مختصر و مفید»..... ۱۵۵
- ۳-۱-۱۰-۶- بحث درباره هویت برخی از اشخاص یا نکات تاریخی که در گلستان
 به آن‌ها اشاره شده با تکیه بر منابع گوناگون ۱۵۸
- ۳-۱-۱۰-۷- توجه به نظر دیگر شارحان و مترجمان گلستان در طول کتاب و نقد آراء
 برخی از آنان با یادکرد منابع..... ۱۶۲
- ۳-۱-۱۰-۸- انعکاس اندیشه و سخن سعدی در آثار نویسندگان و یا شاعران
 مغرب زمین..... ۱۶۷
- ۳-۱-۱۰-۹- یادکرد متعدد از ضرب‌المثل‌های رایج فارسی، عربی و... به مناسبت
 ابیات و یا عبارات ۱۷۱
- ۳-۱-۱۰-۱۰- یادکرد بعضی از نکات دستوری ۱۷۴
- ۳-۱-۱۰-۱۱- نقد و نظر درباره مواردی که در ظاهر به نظر می‌رسد اخذ و یا اقتباس
 سعدی از کلام دیگران باشد..... ۱۷۶
- ۳-۱-۱۰-۱۲- اشاره به گونه‌های دیگری از ضبط ابیات و یا عبارات گلستان و
 توضیح ترجیح آن چه مصحح در متن خود آورده است..... ۱۸۲
- ۳-۱-۱۰-۱۳- توضیح درباره بعضی از اشارات و بالغات عرفانی که در متن گلستان
 آورده شده است..... ۱۸۲
- ۳-۱۱- خلاصه فصل سوم..... ۱۸۴

۱۸۶	فصل چهارم - مقایسه شرحها
۱۸۷	۱-۴- مقایسه شرحها
	۲-۴- مقایسه معانی و توضیح لغات و ترکیبات گلستان در شرحها با توجه
۱۸۸	به اختلافات
۱۹۸	۳-۴- مقایسه شرح و توضیح ابیات و عبارات
۲۰۴	۴-۴- یاد کرد نکات دستوری در شرحها
۲۰۸	۴-۵- نتیجه
۲۱۰	پیوست الف
۲۱۱	پیوست الف
۲۱۱	«نام کتابها و مقالهها»
۲۱۲	«شرحهای گلستان»
۲۱۲	الف - شرحهایی که در شبه قاره هند نوشته شدهاند
۲۲۲	ب - شرحهایی که در عثمانی و آسیای صغیر نوشته شدهاند
۲۲۵	«چند شرح دیگر»
۲۲۵	ج - شرحهایی که در ایران بر گلستان نوشته شده است
۲۲۶	شرحهای کامل
۲۲۷	حاشیههای گلستان
۲۲۹	«گزیدهها»
۲۳۲	پیوست ب
۲۳۳	پیوست ب